

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Letíciou Tandlmajerovou

RG-50.688.0001.02.02 / MD

Vy ste nám na začiatku nášho rozhovoru spomínali, že v tom období, keď sa... keď bol založený Slovenský štát a začalo prenasledovanie židov, takže aj ste vedeli o tom, že na Slovensko prišli nejakí židia aj z odinakadiaľ, nejakých iných končín...

Áno, to už som spomínala, koľkokrát oni chodili aj po... oni nevedeli, kde bývajú židia, alebo čo, tak oni rad radom po tých domoch chodili a viem, že otec mal kanceláriu a ja som bola v tej kancelárii, a tiež prišiel jeden žid, či máme ako ubytovanie, či máme miesto na ubytovanie alebo tak, to bol tiež úplne cudzí, to už neviem, odkiaľ prišiel, len to viem, že mnohí prišli z iných miest, iných miest, aj zo zahraničia, kde ešte sa takto neprenasledovalo židov, viete, tak oni sem prichádzali sem na Slovensko. To ešte nebolo také ako v iných tých krajinách. U nás to prišlo až neskoršie, ale... tak utekali sem, tak samozrejme sme povedali, že nemáme, tak on odišiel. Ale títo židia chodili z domu do domu, viete...

A oni hľadali...

Ubytovanie, ubytovanie...

Ubytovanie?

Áno, ubytovanie. Neviem na koľko, však to bola ich vec, ale oni hľadali... oni museli z domu do domu chodiť, lebo že ako mohli na určito... takže oni hľadali.

A odkiaľ boli?

To už neviem, lebo otec sa nepýtal, oni nehovorili, ale ja viem takto z vyprávania, že takto prichádzali z iných miest, kde už prenasledujú, ale už aj zo zahraničia, kde prenasledujú ich, a že oni utekajú tam, kde ešte je to ako pokojnejšie.

A nevíete odkiaľ zo zahraničia?

Nie, to už neviem.

Ale to ste počuli, že ľudia sem takto...

Áno, áno, to konkrétne viem, lebo aj...

U vás konkrétne tiež aj boli...

U nás konkrétne tiež boli, áno.

Takže hľadali to ubytovanie. A potom vlastne keď sa zmenilo aj zákonodarstvo ste spomínali, ako si vy to pamätáte, ako sa zmenila situácia medzi ľuďmi, alebo čo bolo také prvé viditeľné, že sú tí židia prenasledovaní, alebo že niečo sa deje? Že nejaká zmena prišla?

No u mňa už ten začiatok nebol dobrý, že sa odpredali Nemcom, viete. Prišli Nemci.

Kedy?

To hneď zo začiatku však to bolo.

Prišli sem do Hlohovca Nemci?

Nie do Hlohovca, ale vôbec na celé Slovensko, kde oni mali... oni mali vyhradené miesta, kde ani... vy ste nemohli ísť. Ja som bola konkrétne v Trenčianskych Tepliciach na týždeň na dovolenke voľajakej, ja už neviem či to bola dovolenka alebo čo, ale viem, že tam boli... tieto... najlepšie hotely, boli tam mládež nemecká, viete, deti... všetko ubytované, a tam dostávali tú najlepšie stravu, maslo aj všetko, a my sme... my sme tak nežili ako oni. Ale museli sme im dodávať...

A to vy ste videli v tých Trenčianskych Tepliciach?

Áno, to som... to boli obsadené, povedzme keď vonku sedeli, to bola húfa tých detí, to oni tam boli ako na dovolenke, prípadne oni ich presťahovávali, lebo Nemecko bolo viacej ohrozené ako Slovensko, takže Nemci, oni všade rozposielali svojich, áno, a to viem, to boli detitedy tých rodín, možná že oni boli ako z toho... kde bola vojna, alebo prípadne bombardovanie, alebo čo, no, oni boli deti takto chránené, viete. Ale v určitom veku, keď už povedzme, tam už boli i takí od šestnástich alebo od pätnástich – ja neviem – už museli ísť ako za vojakov alebo boli braní ako vojaci alebo čo, museli späť domov. Ale tá mládež do určitého veku, to strašne moc bolo.

Vy čo ste vtedy robili v Trenčianskych Tepliciach?

No na dovolenke som bola na týždeň, tak náhodne... to neviem, alebo otec mi to vybavil, už sa nepamätám presne, ale to viem, to viem že...to bola húfa tých detí nemeckých. A to viem, že, že to aj z počutia, že tie najlepšie miesta to boli obsadené povedzme keď potom po určitej dobe... to také etapovité to bolo, viete. Najprv také tie rodiny, deti a potom prišli také tie vyššie... potom prišli už aj títo esesáci, viete. Boli tu ubytovaní, strašne moc ich tu bolo, áno. A oni nepoznali na Slovensku nikoho, oni by nemohli nikoho zobrať, áno, ale oni dostávali správy, áno, to boli uda... udávali, a takto oni potom niektorí esesáci prišli samotne. To už neviem, ale viem, že prišli pre židov, niektoré aj osobne. Esesáci...

A tí esesáci boli aj tu v Hlohovci?

Boli ubytovaní tam... oproti evanjelického kostola, myslím to bol tiež židovský dom, to bol taký poschodový, dvojposchodový taký dom so záhradou, a oni boli tam ubytovaní. A dlhý čas.

V ktorom roku toto asi bolo? Koľko ste vy mali vtedy rokov?

To je medzi tým dvadsiatym rokom a dvadsaťštyri.

Takže to mohlo byť tisícdeväťstoštyridsaťštyri?

Áno... nie.. štyridsať štyri, nie, to už je koniec vojny skoro.

Ešte pred tým...

Toto áno, to ešte to ešte bolo ako... tu inváziu vtedy robili Nemci, že obsadili to Nemecko, však to musela byť dohoda, áno. A už potom aj povedzme, že s tou stravou, to bolo, nemohli dostať mäso a... ťažko bolo dostať... a toto všetko išlo pre tieto nemecké deti a neviem, možná že aj pre vojsko, ja už neviem čo ako, ale väčšinou bola mládež tu.

A vy týchto esesákov, čo teraz spomínate, ako si vy ich pamätáte, čo robili?

Oni nič nerobili. Boli oblečení elegantne, však viete, v takých tých kožených... to keď človek videl, tak ste sa triasla strachom. Oni nič neurobili, oni nepoznali nikoho, oni mali svojich ľudí. Ktorí potom dodávali, všetky tie údaje a oni povedzme dali otázku totok a totok, či neviete toto, či neviete toto, alebo voľajaké pokyny dali, to si ja len tak predstavujem, lebo ináč ako esesáci nebudú od sami seba vedieť, ktorý Slovak je ten alebo ten, čím je... oni možná, že sa stretli s desiatkami židmi a čo, oni nevedeli, áno. Ale oni keď konkrétne dostali nejaký ten, že... udanie alebo čo, tak keď chceli, tak to spravili a keď nechceli, tak to už bola ich vôľa.

Takže oni vlastne spolupracovali tuná s...

S Hlinkovou gardou spolupracovali, áno.

Áno. Takže tá Hlinková garda tak pre nich...?

Áno, fakticky to na ich povel robili tieto veci, že zbierali židov do týchto koncentračných táborov. To oni dostali pokyn ako z Nemecka, to tak všade bolo.

Chcem sa vás ešte opýtať, čo ste spomínali to zatýkanie tých židov.

Áno.

Videli ste tú rodinu toho obuvníka a videli ste ešte aj...?

Áno, a potom ešte jednu mamu s tou dcérou, tou osemnásťročnou...

Tú osemnásťročnou, a ešte...?

Tu brali, už mala osemnásť rokov a to potom, viete keď to človek vidí a keď sa stretne s niekým, už vie, že totok a totok sa robí, tak som sa takto podozvedala, viete, že... takú poznámku: „Predstav si, do osemnástich môžu ako s rodičmi.“ Teda kde boli deti? Išli s rodičmi do osemnástich rokov, akonáhle mali osemnásť rokov, tak už ich brali ako dospelých, už samostatne, samostatne dievčatá a samostatne chlapcov.

Aha, takže vy ste to niekde spomenuli, že toto ste videli a potom ste sa dozvedeli, že tak sa to dialo?

Hneď to čo som videla hneď sa potom diali také poznámky prečo a začo a tak, len takto...

Takže ľudia...

Tu jednu vec som videla...

Hej...

A také...

Vy ste sa potom rozprávali tak medzi sebou ľudia...

Áno, tak ja som sa podozvedala, všetky tie príčiny a takto... A potom išla som ďalej, a od každého niečo, tak potom človek už si vie taký obraz urobiť.

A videli ste ešte nejaké ďalšie zatýkania okrem týchto dvoch, ktoré ste nám spomínali?

Nie, nie, nie, nie, len... len viem tam, keď som bola za tým mojím šéfom, tak práve v tej druhej kancelárii tam bolo také vyšetrowanie, no, tak ten zvuk viete... ten zvýšený a tá debata taká surová. Tak to som počula, nie slová, čo hovoria, ale som vedela, že tam spovedajú a že musí odpovedať aj na otázky, ktoré nie sú pravdivé. No určite.

Ale nepočuli ste, čo konkrétne sa tam deje, len...

Nie, nie, som nie...

Počula ste, že...

Nie... áno... tam to vyšetrowanie, vyšetrowanie... na spôsob,...

Krik...

Niektor bol silnejší, niektor nie, to záležalo od človeka aký je. Ale väčšinou tam boli vybraní takí surovci.

Tí gardisti?

Tí čo... čo vyšetrowali a mali do činenia takto odsúdiť ho alebo čo, tak... Tam oni vybrali takých ľudí.

A spomínate si na niekoho konkrétne, mená, ako sa volali?

Nie, to už nie, to už dávno všetko pomrelo, povedzme, ten hlavný vyšetrowateľ to bol, pamätám sa to je z vedľajšieho... teraz sa to volá Šulekovo, voláky to bol Beregsek, tak on bol riaditeľom tej školy, tak on bol strašne... to bol strašný človek a učiteľ.

A nepamätáte si, ako sa volal?

Ja som všetko... ja bych sa musela opýtať viete, ja som to pozabudla všetky tie mená. Viem, bol taký fúzatý.

Spomínate si ešte na nejakú inú situáciu, keď ste boli v tej škole, tam v tom stredisku zbernom, čo ste nám ešte nespomenula?

Podívaj sa, ja som tam s malou dušičkou išla a ja by som tam radšej nechcela nič počuť, nič vidieť, viete, ale som videla málo, ale to bolo moc pre mňa. A z tej... z tej jednej príhody vy si môžete predstaviť, že horšie bolo všade. Nič dobrého to nebolo, takže...

A to zatýkanie tých dvoch židovských rodín na tej vašej Hlohovskej ulici... Hlohovej ulici, čo ste si potom tak ako sa rozprávali, ako reagovali ľudia? Pamätáte si, že...?

Väčšinou... Väčšinou... ja som tak poznala ľudí a tak, som vedela, ktorí sú akí. Ale ja som sa s takými ľuďmi ani nevyprávala, viete, lebo viem, že... že by negatívne vyprávali, ale čo viem, tak náhodne, keď človek ide alebo proste sa s niekým stretol, alebo od druhých počul, viete, to bolo... to bolo samozrejme, viete, samozrejme, na čo sú tu...

Eudia to brali ako samozrejmosť...

Samozrejmosť, áno.

A doma ste sa o tom rozprávali?

My sme sa... naši to nechceli tiež... oni neradi toto... moja mama, lebo otec, my sme o tom nevyprávali, lebo bolo to proti srsti, viete, to je... Najradšej bola by som, keby sme mohli pomôcť, a človek nemohol... S tou pomocou sám by prišiel do nebezpečia, a viete ako je to...

A s vaším šéfom, s pánom Binderom, alebo s jeho manželkou, ste sa rozprávali niekedy, čo sa dialo?

Tak však od neho väčšinou tie veci viem. On tak vo všeobecnosti povedal, myslím že o tom, v tých Novákovi alebo Novom Meste, to už neviem, keď sa rozpustil ten tábor, však to on, on všetko hovoril. Tak od neho takto väčšinou som vedela.

Spomínate si, keď začalo prenasledovanie židov počas Slovenského štátu, že... aké boli také úplne prvé kroky, ktoré sa tu diali v Hlohovci so židmi?

Áno, áno...

Ešte pred tým, ako ich odviedli.

No tak tieto koncentračné tábory, všetko to už... jak sa to začalo, viete, to sa už šírilo...

Ale myslím tu presne v Hlohovci, ako vy si na to pamätáte ešte pred tým, ako ste videli všetky tie zatýkania a takéto veci...

Hovorím, že to sa šírilo a postupne to prišlo aj do Hlohovca, ako aj na Slovensko, postupne, a najprv len z počutia, že koncentračné tábory, všetko... to čo človek nechcel veriť, ale potom, keď to konkrétne prežil a videl to, takže to už bola... to už bola pravdivosť, takže to bolo pre nás strašné, tak.. a hovorím, my doma o takýchto veciach nikdy sme sa nevyprávali viete, lebo... to tak ten... tak ten... tak ten... duševný, viete ten postoj a vôbec, že to utrpenie všetko že človek najradšej nič nevyprával, ako by to mal... povedzme aj keď hovorí, počuje, prežívať. Toto je ťažko, jak som vám hovorila, že to je ako som bola s tou Zitou v tom kostole, ja som ju strašne ľutovala. Hovorím Pane Bože, aké je to strašné, že keď by som ja tak bola... tak ale... viete to tá konkrétnosť, že áno, ona je to a ona to prežije všetko, to je veľký rozdiel, viete, keď aj si ja to predstavujem. To je veľký rozdiel, áno. To je...

Museli chodiť nejaké špeciálne označení?

Áno, áno...

Tí vaši susedia napríklad?

To potom boli vyznačení s tými hviezdami, a to boli aj pokutovaní, ktorí nemali tú hviezdu...

A toto kedy bolo asi?

To už... to už... to už prišlo, keď Nemci už tu boli, viete, v Nemecku to už bolo zaužíte, tak oni všetko zaviedli... tie veci, tie zákony aj sem. Ale to bolo... to bolo s tými hviezdami, to bolo prvé, čo sa museli vyznačiť, že sú židia, to bolo myslím ten prvý zásah, viete, že si tým, že si tým...

Ako vyzerali tie hviezdy?

To boli z látky, také žlté hviezdy, a to musel mať na pravom alebo na ľavom boku, a to bolo zavesené na šatoch, keď v lete, tak na šatoch, však zima vtedy nebola, to už bolo na jar alebo v lete... keď mal vrchný kabát, tak to musel vždycky na vrchnom šatstve mať.

Ked' chodili vonku po ulici?

Áno, ale aj povedzme obchodníci a všetko, ktorí mali obchod, alebo boli remeselníci, alebo mali nejakú prácu, alebo čo... verejnú, tak museli to mať.

Takže vy keď ste šli do obchodu nakupovať, tak ste videli, že tam majú...?

Áno, on mal hviezdu, áno, áno, to bola taká samozrejmosť.

A ako ste vedeli, že ich pokutovali, keď to nenosili?

Tak to viem z tých prehlásení, aj... aj... môj šéf to spomínal, a zo sekretariátu tí to spomínali, a tak... A to ešte aj to spomenul, že keď budeme spolu pracovať, že aj vás zoberieme...

To vám tí Hlinkovci z toho...?

Áno, povedali, áno.

Takže museli chodiť takýto označení. A, enpamätáte si?ké dlhé obdobie to asi bolo, nespomeniete si? Niekoľko...?

Viete keď... povedzme, oni zo začiatku brali židov, ale teraz mi to nepríde na rozum, že... boli to lekári, boli to na vysokej úrovni... lekári, advokáti, to boli tituly, profesori, všetko... A ja keď som cestovala do Bratislavy do tej učňovky, tak oni pracovali aj na tratiach, viete, a to... viete, to bolo vidieť, že sú to inteligentní ľudia. Keď aj mali lopaty v rukách. A to oni upravovali cesty, viete, vtedy to taká bola... normálne dávali, oni takto museli robiť... za to, že bol advokát, za to že bol lekár... budeš robiť takto. Väčšina robila pri tých tratiach, s čakanmi, s lopatami a tak, oni robili.

A tiež boli označení?

Áno, áno, oni boli označení, boli normálne oblečení, vo svojom, ale mali..

Mali tie hviezdy...

Áno

Tam ste ich videli pri tej trati pracovať?

Áno, áno, tamtok, áno. To na to sa pamätám, lebo viem, že keď sem... to bolo štvrtok, každý týždeň keď som cestovala, takže oni tam celý týždeň pracovali, áno, ale keď som išla vtedy, tak toto som videla, to viem, že nepracovali len vo štvrtok. To potom oni povyberali zase... oni chodili do tých táborov a to bol taký príliv, a to vždycky noví pracovali, a možná že... ja si tak myslím, že oni aj využili to ich zdravie a ich na také práce, keď zadarmo museli robiť to... A spravili strašné moc roboty. To keby museli robotníkov platiť, to by bola veľká financia a takto to... moc získali.

Takže vy ste vlastne každý štvrtok, keď ste do tej Bratislavy chodili vlakom, do školy...?

Áno, do školy som cestovala ráno, o piatej, a už oni boli na trati.

A koľko týždňov asi, si pamätáte, že to trvalo?

Tak hovorím, že ja som vždy videla druhých, ale ja si to predstavujem tak, že oni do toho tábora oni vyberali, viete, ktorý ide a ktorý neide...

Ale vy koľko týždňov ste takto cestovali, že ste ich tam videli?

Ja som celý rok, ja som celý rok školský som cestovala. To je školský rok, ale to nie ako teraz, že sa chodí do učňovky každý deň a malo sa učiť, ale vtedy sa len raz týždenne chodilo a prax bol celý týždeň... a v štvrtok mali tú školu. A to bolo tri roky.

Takže počas obdobia troch rokov vy ste...?

Áno, troch rokov, každý štvrtok som cestovala do Bratislavy.

A každý týždeň ste to videli...

Dokiaľ, dokiaľ... dokiaľ toto... všetci potom neodišli.

Áno.

A toto boli tie začiatky, čo ich takto využívali. Na prácu.

A vy ste vedeli, že sú to židia podľa...?

Ale jasnačka...

Podľa čoho?

Podívaj sa, vo vlaku keď človek cestuje, veľa moc počuje. A tam boli mnohí, ktorí o tom vedeli, že sú to židia, ale mne ani nemuseli povedať, lebo takí ľudia nebudú... to vidieť na pohybe, na tvári, na chovaní, viete, to že... To boli všetko, ja sa pamätám na to, to boli inteligentné tváre, také pestované a tak, no...

Chcem sa ešte vrátiť k tomu, čo ste spomínali, že toho vášho šéfa, pána Bindera, že ho arizovali.

Áno.

On potom... keď prebrali ten jeho ateliér, ten človek...

Áno.

Pán Binder čo potom robil? On tu bol v Hlohovci?

Áno, on stále bol v Hlohovci, ale on robil mimo. Ja som bola uňho, a on preto bojoval, že ja musím ísť k nemu, k tomu arizátorovi, ja som tam zase nechcela ísť.

A kde mimo, čo robil?

On, on doma robil, viete. On...on... On... My sme zostali... on zostal vo svojom ateliéri, a keď ho arizoval tentok, tak šiel na iné miesto. To čo mu povedzme... to, čo on chcel nechať, ako ten fotoaparát alebo už neviem čo, on jemu dal veľmi málo, a také... skoro také... dalo sa s tým pracovať, ale také staromódnejšie viete, on mal také modernejšie a jemu dal to, čo už nepoužíval. A on mal inde ten svoj ateliér, ale Binder zostal... my sme tam zostali, ja som zostala u neho, ale on chcel silou mocou mňa tam, aby som ja tam robila. Aj... aj... sťažoval sa.

Takže ten arizátor si iba zobral nejaké zariadenie a mal ten svoj ateliér inde?

Áno, on mal svoj ateliér, on tam aj robil...

Pán Binder potom ešte pokračoval vo svojej práci?

Vidíte, až teraz mi to tak svitlo, že však... ale on však odišiel, to sa pamätám, tam kde je ešte banka, že tam mal ten ateliér, že on bol zvlášť a preto...

Ten arizátor, áno?

Áno, a teraz mi to vysvitlo, však... preto som ja tam s ním zostala, lebo my sme zostali na starom mieste, s tými... tam kde bol sekretariát, viete.

Áno.

A teraz mi to príde... samozrejme, ja som pracovala s ním, ja som stále pracovala s ním, ale za akých okolností... A teraz mi svitlo, Však on odišiel, on nedovolil tam prísť na jeho... on hovoril to je jeho súkromný byt, on ho nedá, lebo on aj tam býval, áno. On mal tam... to je jedna, dve, tri, štyri, päť miestností. On mal spálňu, kuchyňu, a my sme mali ateliér, predsieň a tmavá komora. To bolo jeho. Ale to bolo jeho súkromné, áno, a on nedovolil tomuto arizátorovi. Aby on išiel do... „To je môj súkromný dom...“

Ale on si celkom, ako to počúvam, celkom dost' toho veľa mohol dovoliť, nie? Ten váš pán šéf?

No však ja vám hovorím, že on mal, on bol privilegovaný, on mal týchto... hovorím, on mal dobré známosti, on si to vedel vybaviť. Viete... A sekretariát fakticky ho kryl.

Takže vlastne tí gardisti?

Ja som bola ohrozená a on ma vyslobodil. V sekretariáte, tam nás chceli zobrať tiež.

A prečo?

No, že pracujem so židmi. To som nechcela povedať, ale poviem vám to. Bola som ohrozená. A on to vybavil.

Porozprávajte nám trochu viac o tomto.

Nie, on hovoril, že... prišiel s tým: „Viete čo, tak majú vás zobrať.“ A on to počul na sekretariáte, tak jak mi hovoril, že toto hovorí veliteľ, a... že majú mňa zobrať, že pracujem ako so židmi, hej. A hovorím, Ježišmária, ja nechcem odísť. Človek mladý, to si tak nevedel predstaviť, áno. A ja tak staromódne som bola vychovávaná, vo vatičke, nič... o zlom nič nevedieť, o nebezpečí nič nevedieť, nič... To na mňa strašne zapôsobilo, a potom on hovorí: „Ale nebojte sa, ja som to všetko vybavil.“ Tak mi povedal.

A viete, kam vás mali zobrať?

To on mi nič nepovedal...

Ale iba ako, že pres to...

Že to vybavil, že sa nemusím ničoho báť. Že to je vybavené, toto všetko... Len tento incident, tento jediný incident som mala za tej doby.

Ešte pre také upresnenie chcela som sa spýtať, tí vaši priatelia, tí Neufeldovci...

Neufeldovi, áno.

Ked' chceli odísť. V ktorom roku to bolo?

To boli tie najhoršie roky, to je v štyridsiatom druhom, treťom, lebo oni tam asi dva roky bývali. Dlhو tam bývali. To asi ešte pred, pred štyridsiatym štvrtým rokom, lebo štyridsaťštyri tam už prichádzal koniec vojny. Toto je to obdobie od tisícdeväťstoštyridsať do tých štyridsaťtri najviac, ale v tom poslednom, to už boli... všetko bolo v koncentráku fakticky. Už nič nebolo, židovského, alebo že by zostali židia, len ktorí... ktorí sa zachránili do zahraničia, áno.

Áno.

Ja si to aspoň tak predstavujem.

Ďakujem, teraz si urobíme kratučkú prestávku.

Áno.

Lebo chcem sa ešte opýtať kolegynе a kolegov, či majú nejaké otázky.

Áno, dobre.

Vy ste nám pred chvíľočkou spomínali, že vlastne aj vás mali prísť zaistiť.

Áno.

Zobrať. Prečo? Z akého dôvodu?

Z akého dôvodu? Za to, že som sympatizovala so židmi, a že som... a potom oni si možná v myšlienkach pridávali, viete, akí sú ľudia, že ja pracujem u žida... a že ja ich zachraňujem, že im idem v ústrety, a to moje chovanie... a že som zamestnaná u žida, oni si to predstavovali, že ja ich podporujem... z tohto hľadiska to bolo.

A kto si to takto predstavoval? Hovoríte oni, kto?

To ja neviem presne, on mi nepovedal, ale to sú ľudia, ktorí... ktorí hľadali takéto podmienky, aby mohli čím viacej ľudí takto zaistiť, viete. To je jedno, že to bol žid, alebo... hovorím, to aj bolo uzákonené, že kto aj pracuje so židmi, že je takisto odsúdený ako ten žid, že ide do koncentráku, áno. A jak som vám hovorila, môj šéf všetko vedel, čo sa robí, koho budú brať, on... viete čo, to bol taký zázrak, viete, si to tak predstavujem, že... že on všetko vedel, viete. A... a... sekretariát, on tam nemal len jedného, on tam mal viacerých, ktorí... ktorí pracovali pre ako... nie že ako pracovali pre neho, ale išli mu v ústrety, viete. A hovorím, on o mnohých veciach vedel, on... aj koľkým zachránil život, nechal ich ísť preč, pretože bol jeho známy alebo čo... Že nechal ich ísť do zahraničia alebo čo...

Že im to vybavil... áno?

Áno, že im to... nie že to nebolo vybavovanie, ale... šéf povedal, no viete čo, chod'te tam a tam, všetko... je to v poriadku všetko a on to mal zaistené od tých... zo sekretariátu, s tými ľuďmi, viete. Toto ja považujem za také fantastické.

Takže on vám neprezradil, že... že... čo konkrétne...

Ale on niečo prezradil, lebo on vedel aká som.

O vás vie?

On sa... nebola som strachopud, alebo že by som sa bála alebo čo, ale že by... že... ten... že u mňa by zvýšil ten strach a tak, viete, takže... On poznal i mojich rodičov, všetko, však viete, že voľakedy... v Hlohovej on mal ateliér, on mal tam ateliér, my sme boli susedia, oproti susedia, takže sme sa dobre poznali. On potom neskôršie sa presťahoval tam, kde sme boli. A hovorím, že samozrejme ešte aj to povedal, že to nie je možné, že... že aby... no že ako advokátova dcéra, proste že... aby mohla ako takto... ľudia vyprávali o mne, že so židmi pracujem a všetko, že áno. A hovorím, otec bol známy, on bol taký advokát chudobných. Ten nikdy nepýtal veľké peniaze, keď boli ľudia, ktorí nemali peniaze priamo, tak on čakal, viete, on bol taký. A on bol v tomto ohľade obľúbený, otec. A povedzme, že keď likvidovali všetkých advokátov, tuná boli strašne moc, aj dvadsať advokátov, on bol jediný, ktorého nechali. Za to, že nemali sme majetky. Mali sme majetky, ale to bolo dedičstvo, čo moja mama zdedila po strýkovi, viete, takže to sa nepočítalo.

Vás vlastne, čo vás chceli zaistiť, to vás niekto tak vyšpehoval asi, hej?

Nie, to je taká určitá závisť, viete, ale najviac to vadilo, že ja ešte stále že, že sa takto so židmi robí a že ja dávam prácu im, viete. To ja viem, že mnohí... že mnohým to akosi nevoňalo. A že som tam aj zostala.

A to tu niekto miestny asi z Hlohovca?

No tak určite, to máte dosť... nepriateľov. Keď si myslíte, že sú aj priatelia.

Chcem sa vás ešte spýtať, je niečo, na čo si spomínate z tohto obdobia, o ktorom hovoríme, Slovenského štátu, nejaká udalosť, situácia, nejaká dôležitá informácia, ktorú by ste nám chceli povedať a zatiaľ sme o nej nehovorili?

Tak viete, ono keď to všetko globálne beriem, to je všetko, všetko je to jedna... že, tieto veci, čo na jednotlivých, čo som ja zažila, že to bolo, že to bolo, celoslovenské. Ale konkrétne prípady, to čo som hovorila, to som prežila, to som videla, je to pravda. A ostatné ja už nechcem hovoriť, čo som počula, to poviem, som počula, áno. Potom som si ucelila taký obraz, a niektoré veci, ktoré ozaj som prežila, tak som že... prečo a začo, a zase čo vyprávali ľudia, čo si to tak áno... to je takto, som to videla, je to takto... Áno. Že je to uzákonené, podľa zákona teda išli, a tak.

Ja vám chcem veľmi pekne poďakovať za tento rozhovor.

Velice rada.

A sme veľmi radi, že ste nám poskytli také veľmi dôležité, neopakovateľné, veľmi unikátne vaše spomienky a že ste si na nás urobila čas.

Ja sa teším, že som mohla aspoň maličkosťou prispieť.

Ďakujem.

<https://collections.ushmm.org>

Contact reference@ushmm.org for further information about this collection